
РОЗДІЛ I. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ

УДК 34.037

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.1>

ДОКТРИНАЛЬНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ПРАВОТВОРЧІСТЬ ТА ЇЇ ПОЛІТИКУ

Дубас В.М.,

здобувач освітньо-наукового ступеню «Доктор філософії»

за спеціальністю 081 Право

Приватного вищого навчального закладу

«Європейський університет»

ORCID: 0009-0002-1030-9418

Дубас В.М. Доктринальні уявлення про правотворчість та її політику.

В статті автором розкрито особливості сучасного стану наукового розуміння феномену правотворчості. Відзначено, що правотворчість займає особливе місце в діяльності держави, основною метою якої є прийняття, зміна та скасування норм права, формалізованих у відповідних формах права. Для правотворчості як особливої форми юридично значимої діяльності, що здійснюється уповноваженими суб'єктами (народом, суб'єктами публічної влади, громадськими організаціями) важливим з наукової точки зору залишається питання її розуміння, що дозволить більш точно та комплексно відповісти на питання про те: 1) що саме створюється за наслідками правотворчості; 2) яку мету вона переслідує; 3) яке значення має на сучасному етапі розвитку правової системи. Незважаючи на те, що правотворчість має тривалу історію свого наукового дослідження і на сьогодні представлена широким спектром підходів до розуміння, варто відзначити, що однозначного доктринального розуміння вказаного явища в юридичній науці вироблено не було. Наявність різноманітних підходів до її наукового розуміння доводить багатоаспектність досліджуваного феномену та потребує посилення концептуалізації таких наукових результатів. Вказаним доводиться актуальність наукової розробки правотворчості крізь призму її доктринального розуміння та характеристики сучасного стану її розробки.

На підставі критичного аналізу представлених в юридичній науці поглядів вчених, які стосуються розуміння правотворчості автором підсумовано, що сучасними дослідниками обґрунтовується доцільність розширеного розуміння правотворчості, яка націлена не лише на створення нормативно-правових актів, але і інших форм права, зокрема судових прецедентів та міжнародних правових договорів та актів.

Доведено, що правотворчість перш за все є соціокультурним феноменом, яка здійснюється відповідно до інтересів суспільства, держави тощо. Тому важливого значення для розуміння правотворчості відіграє поняття «політика», яка характеризує правотворчість з точки зору самостійної сфери та напряду діяльності, що: 1) визначає зміст творення права; 2) скеровує роботу відповідальних суб'єктів; 3) і саме головне – забезпечує поступовий, об'єктивно зумовлений розвиток правової системи, державності та громадянського суспільства.

Ключові слова: право, правове регулювання, правотворчість, правова політика, правотворча політика, законодавство.

Dubas V.M. Doctrine ideas about law-making and its policy.

In the article, the author reveals the features of the current state of scientific understanding of the phenomenon of law-making. It was noted that law-making occupies a special place in the activity of the state, the main purpose of which is the adoption, change and cancellation of legal norms formalized in the relevant forms of law. For law-making as a special form of legally significant activity carried out by authorized subjects (the people, subjects of public authority, public organizations), the question of its understanding remains important from a scientific point of view, which will allow a more accurate and comprehensive answer to the question of: 1) what exactly is created as a result of law-making; 2) what purpose it pursues; 3) what is its significance at the current stage of development of the legal system. Despite the fact that law-making has a long history of its scientific research and is currently represented by a wide range of approaches to understanding, it is worth noting that a clear doctrinal understanding of this phenomenon

has not been developed in legal science. The presence of various approaches to its scientific understanding proves the multifacetedness of the studied phenomenon and requires strengthening the conceptualization of such scientific results. The above proves the relevance of the scientific development of law-making through the prism of its doctrinal understanding and the characteristics of the current state of its development.

On the basis of a critical analysis of the views of scientists presented in legal science, which relate to the understanding of law-making, the author concluded that modern researchers justify the expediency of an expanded understanding of law-making, which is aimed not only at the creation of normative legal acts, but also other forms of law, in particular judicial precedents and international legal contracts and acts.

It is proven that law-making is primarily a socio-cultural phenomenon, which is carried out in accordance with the interests of society, the state, etc. Therefore, the concept of «politics» plays an important role in understanding law-making, which characterizes law-making from the point of view of an independent sphere and direction of activity, which: 1) determines the content of law-making; 2) directs the work of responsible entities; 3) and most importantly, it ensures the gradual, objectively determined development of the legal system, statehood and civil society.

Key words: law, legal regulation, law-making, legal policy, law-making policy, legislation.

Постановка проблеми. Правотворчість займає особливе місце в діяльності держави, основною метою якої є прийняття, зміна та скасування норм права, формалізованих у відповідних формах права. Для правотворчості як особливої форми юридично значимої діяльності, що здійснюється уповноваженими суб'єктами (народом, суб'єктами публічної влади, громадськими організаціями) важливим з наукової точки зору залишається питання її розуміння, що дозволить більш точно та комплексно відповісти на питання про те: 1) що саме створюється за наслідками правотворчості; 2) яку мету вона переслідує; 3) яке значення має на сучасному етапі розвитку правової системи. Незважаючи на те, що правотворчість має тривалу історію свого наукового дослідження і на сьогодні представлена широким спектром підходів до розуміння, варто відзначити, що однозначного доктринального розуміння вказаного явища в юридичній науці вироблено не було. Наявність різноманітних підходів до її наукового розуміння доводить багатоаспектність досліджуваного феномену та потребує посилення концептуалізації таких наукових результатів. Вказаним доводиться актуальність наукової розробки правотворчості

крізь призму її доктринального розуміння та характеристики сучасного стану її розробки.

Варто також відзначити і абсолютність правотворчості, що актуалізує важливість її належної наукової розробки. Так, функціонування будь-якої правової системи неможливе без одного із ключових аспектів – правотворчості. В умовах швидких соціальних, економічних та політичних змін, правотворчість відіграє вирішальну роль у формуванні правової бази, яка регулює суспільні відносини та забезпечує стабільність і порядок як у суспільстві, так і в державі. Тому актуальність дослідження тематики цієї роботи також зумовлюється не лише необхідністю глибокого розуміння цього процесу, але й принциповістю аналізу історичних та сучасних наукових підходів до нього. Становлення наукових поглядів на правотворчість дає змогу простежити еволюцію теоретичних концепцій, виявити основні тенденції та закономірності розвитку правотворчих процесів.

Стан опрацювання проблематики. Теоретико-правові та практичні аспекти правотворчості і її політики становили предмет наукових пошуків багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Окремі аспекти генезису доктринальних уявлень про правотворчість та правотворчу політику розкриті в працях таких вітчизняних теоретиків права як С.В. Бобровник, Т.З. Гарасимів, Ж.О. Дзейко, О.В. Зайчук, М.І. Козюбра, В.М. Косович, Л.А. Луць, Б.В. Малишев, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, М.О. Теплюк, І.Д. Шутак, О.І. Ющик та ін. Особливості прояву правотворчості та відповідно її політики ставали предметом наукового пошуку і ряду представників галузевих юридичних наук, а саме М.О. Баймуратова, О.В. Батанова, О.В. Скрипнюка, В.Ф. Погорілка, В.Л. Федоренка, які досліджували окремі аспекти формалізації права у відповідних положеннях галузевого законодавства. Самостійною складовою наукових досліджень правотворчості і правотворчої політики є наукові роботи ряду зарубіжних учених: Ж.-Л. Бержея, Р. Бержерона, Р. Давида, Ж. Карбоньє, Т. Парсонса, Г. Радбруха, Ю. Хабермаса та ін., в яких представлено окремі проблемні питання правової політики та місця в ній політики у сфері правотворчості. Проте варто констатувати певний дефіцит наукових досліджень, які стосувалися б питань узагальнення та характеристики стану наукової розробки правотворчості та відповідної політики її здійснення.

Метою наукової роботи є аналіз стану наукової розробки теоретико-правових аспектів правотворчості та правотворчої політики, проведення узагальнення доктринальних поглядів вчених.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в юридичній науці представлено досить широ-

кий спектр підходів до розуміння правотворчості. Аналізуючи наукову літературу, що розглядає правотворчість, можна дійти висновку, що розуміння самої сутності даного феномену різняться в залежності від: 1) методологічних підходів, які взято за основу наукового пізнання; 2) основних властивостей правотворчості, котрі закладені вченими в основу відповідного визначення; 3) особливостей практики поточної правотворчості, що попередньо розкриті науковцями; 4) політичних, соціальних, наукових поглядів того чи іншого науковця тощо. І таких чинників, які впливають на доктринальне розуміння сутності та змісту правотворчості та погляди вчених в цілому є досить багато, які потребують врахування та не допущення суб'єктивізму у сприйнятті та характеристиці такого складного та багатоаспектного феномену як правотворчість. Так, на переконання М.С. Кельмана та О.Г. Мурашина, правотворчість являє собою особливу функцію держави, інших уповноважених суб'єктів, яка виступає правовою формою, правовою «оболонкою» їх діяльності [2, с. 338]. Варто відзначити, що в юридичній літературі досить поширеними є погляди вчених, які характеризують правотворчість саме з точки зору функціонування держави та державно-владної діяльності. Зокрема пропонується ввести в понятійно-категоріальний апарат юридичної науки таке поняття як «правотворча форма правової діяльності», під яким пропонується визначити «обумовлений праворозумінням і змістом напрямів діяльності держави нормативно визначений перебіг правової діяльності компетентних органів державної влади за участю громадянського суспільства, шляхом створення, зміни, призупинення дії і скасування правових норм в чіткій процесуально-процедурній формі об'єктивованій у формі правотворчого акта з метою регулювання суспільних відносин, ефективного здійснення функцій держави [3, с. 8]. Також правотворчість визначається як така, що здійснюється передусім державою, яка в особливих випадках може делегувати ці повноваження громадським організаціям або іншим суб'єктам права, а також може здійснюватися безпосередньо громадянами держави на референдумі; має організаційну спрямованість – кожний правотворчий орган видає нормативні акти згідно зі своєю компетенцією; здебільшого відображується у створенні нових норм права, зміні або скасуванні чинних правових норм; здійснюється у межах, встановлених процесуальними нормами (процедурами) [1, с. 44-45]. Отже, цілями «правотворчості» є створення гармонійної та інтегрованої системи законодавства, яка вирізняється повнотою, доступністю і зручністю користування нормативно-правовими актами. Вона спрямована на усунення застарілих

і неефективних норм права, ліквідацію юридичних колізій, заповнення прогалін у законодавстві та його оновлення. Така система повинна забезпечувати чітке і ефективне регулювання суспільних відносин, відповідати сучасним вимогам та сприяти розвитку правової держави.

Правотворча діяльність займає важливе місце серед інших форм правової діяльності і відіграє ключову роль у виконанні функцій держави. Вона забезпечує нормативне визначення цих функцій та формує правову основу для їх реалізації. Правотворчість оживляє право, створює, формує та оформлює його. Таким чином, право як форма суспільної свідомості знаходить своє відображення в нормативно-правових актах.

Разом з тим, варто відзначити, що сьогодні все більше дослідників відходять від суто державницького підходу до розуміння правотворчості, що був панівним ще в радянській юридичній науці. Це пояснюється насамперед тим, що скасовано панування офіційної державної ідеології, все більше залучаються до правотворчості суб'єкти громадянського суспільства та весь народ держави, а за допомогою правотворчості мають бути збалансовані в тому числі і публічні та приватні інтереси, що забезпечить регулювання суспільних відносин на засадах компромісу та консенсусу. Так, Н.М. Оніщенко та О.В. Зайчук у зв'язку з цим характеризують правотворчість саме через її призначення, що полягає у забезпеченні регулювання суспільних відносин, що досягаються у процесі реалізації правових приписів [10, с. 450]. Також, вказані науковці розглядають правотворчість з точки зору правотворчої форми правової діяльності. Домінування позитивістського підходу створювало умови для ототожнення понять “право” і “закон”. У сучасній теорії держави і права під впливом державотворчих процесів відбулося розширення джерел права, що призвело до розмежування зазначених понять. Так вважається, що закон – це одна із інституційних форм існування права, яка може існувати у вигляді рівного і справедливого масштабу свободи, що знаходить своє відображення у неінституційних формах (правова доктрина, правові принципи, правові відносини тощо) [10, с. 354]. В свою чергу С.М. Мельничук доводить, що узгодженість зазначених процесів, як цілісного механізму, призводить до позитивного результату у правотворчості, який екстраполюється на ефективності здійснення функцій держави. Адже передбачуваність пріоритетності тієї чи іншої функції держави у певному часовому просторі її здійснення та її належне правове оформлення обумовлює зниження негативних факторів розвитку суспільства й держави в цілому [3, с. 5]. Варто відзначити, що сучасними дослідниками

обґрунтовується доцільність розширеного розуміння правотворчості, яка націлена не лише на створення нормативно-правових актів, але і інших форм права, зокрема судових прецедентів та міжнародних правових договорів та актів. Такі ідеї є цілком справедливими і обґрунтованими, оскільки система законодавства складається не лише з нормативно-правових актів, а форми права мають бути органічно поєднані в одній системі, що забезпечується саме за допомогою інституту правотворчості. На переконання вчених, окремою самостійною формою правотворчості є судова правотворчість. Судова правотворчість має ті ж самі ознаки, що й правотворчість. Проте її особливість полягає у тому, що вона здійснюється вищими судовими органами влади. Особливістю судової правотворчості є її другорядний характер, адже основною функцією суду є здійснення правосуддя, а не видання норм права [5, с. 7]. В свою чергу Н.В. Стецик, характеризуючи судову правотворчість, вказує на наявність у останньої специфічних ознак, що відрізняє її від інших видів правотворчості, так і від інших типів юридичної діяльності: здійснення спеціально-уповноваженими судовими органами; пов'язаність із реалізацією функцій судової влади; здійснення в особливій процесуальній формі; спрямованість правотворчої активності на встановлення нормативно-правових приписів; їх фіксація в судових правотворчих актах [6, с. 1].

Теж саме стосується і питань міжнародної правотворчості як окремої її форми. Варто відзначити і те, що сфера міжнародної правотворчості характеризується браком чітких визначень та базового нормативно-правового регулювання в міжнародних документах. Це підкреслює необхідність подальших наукових досліджень у цій галузі. Серед актуальних проблем виділяються питання суб'єктів міжнародного права та їх класифікації, джерел міжнародного права, взаємодії міжнародного та національного права тощо. Велика кількість невизначених категорій ускладнює розв'язання інших питань, оскільки чітко визначення одних понять вимагає розуміння пов'язаних із ними елементів. Особливо це стосується визначення міжнародної правотворчості, її складових, етапів та учасників процесу формування міжнародних норм. Важливими є категорії «суб'єкт міжнародного права», «джерело міжнародного права» та «міжнародно-правова норма», які останнім часом викликають дедалі більше запитань і ускладнюють практику міжнародних відносин. Питання утворення норм міжнародного права широко досліджувалося в наукових працях, переважно в контексті створення міжнародних договорів або звичаїв. Однак, комплексному вивченню процесу міжнародної правотворчості присвячено лише окремі

роботи.

Опираючись на науку міжнародного права, важко знайти універсальне визначення міжнародно-правової норми, проте більшість дослідників погоджується, що це формальне правило поведінки, яке регулює міжнародні відносини і створюється самими суб'єктами міжнародного права. На думку В.П. Плавича, така термінологічна невизначеність негативно впливає на наукове дослідження питань міжнародної правотворчості, адже призводить до плутанини у розумінні багатьох понять, а саме: поняття міжнародно-правової норми, якій притаманна ознака обов'язковості, поняття суб'єкта міжнародної правотворчості, що має бути наділений повноваженнями щодо створення такого обов'язкового правила поведінки, поняття джерела міжнародного права, тобто форми вираження та закріплення такої юридично-обов'язкової норми. Проте, в подальшому вчений приходить до висновку, що під міжнародною правотворчістю доцільно розуміти діяльність зі створення саме юридично обов'язкових норм у міжнародних відносинах [4, с.].

Перелік підходів до характеристики правотворчості, які сформувались в Україні можна було б продовжувати, проте наведені вище приклади вже дозволяють зробити висновок про те, що правотворчість є складним і багатограним явищем. Історично й до сьогодні немає єдиної позиції щодо однозначного трактування правотворчої діяльності, її сутності, змісту та мети. Незважаючи на це, правотворчість у будь-якій формі є процесом створення позитивного права, яке забезпечує функціонування держави та громадянського суспільства. Правова система, орієнтована на розуміння права як загально-обов'язкової форми рівності, свободи та справедливості, має основним критерієм людину, її права і свободи. Саме вони повинні визначати зміст, сутність і застосування законів, а також діяльність усіх органів державної влади. Все це наводить на думку про те, що правотворчість це не формальна чи технічна діяльність, а діяльність, яка повинна відповідати загальним засадам розвитку суспільства, засадам функціонування держави та правової системи. Фактично мова йде про наявність політичної складової у характеристиці правотворчості, як такої, що має відповідати комплексу закономірностей (цінностям, що склались в суспільстві, офіційній політиці держави, геополітичній та економічній ситуації, що склались в світі тощо). Тому в наукових юридичних джерелах сьогодні все частіше правотворчість розкривається з точки зору відповідної політики, що визначає її зміст, мету та призначення. Говорячи про правотворчу політику, варто зазначити, що остання є складовою загальної правової політики (національної

чи міжнародної), котра визначає основні принципи, засоби та методи, що застосовуються при розробці, внесенні змін чи скасуванні існуючих правових норм. У зв'язку з цим в своїй роботі І.А. Сердюк визначає правотворчість – як засновану на соціально-правовому досвіді пізнавальну за змістом і правову за формою юридично значущу діяльність уповноважених суб'єктів права (переважно органів публічної влади, їх посадових осіб), що має вольовий характер, плин якої проходить у процедурно-процесуальному порядку, спрямована на виявлення потреб та інтересів суспільства, закономірностей його розвитку та їх переведення на мову юридичних принципів і норм, які набувають зовнішнього вираження і закріплення в нормативно-правовому акті чи іншому джерелі об'єктивного права [7, с. 76]. В свою чергу М.І. Козюбра визначає, що правотворчість – це особливий вид діяльності, притаманний спеціально уповноваженим органам, із формулювання, зміни або скасування правових норм, в основі яких лежать потреби та інтереси людей [8, с. 192]. На переконання М.М. Самуйлік, замість поняття «правотворчість» доцільним є використання поняття «політична правотворчість», під яким пропонує визначити правову форму діяльності держави та громадського суспільства щодо формування, систематизації, прийняття та оприлюднення політичних нормативно-правових актів. Головним призначенням політичної правотворчості є встановлення нових правових норм, що регулюють політичне життя суспільства, зміна і скасування застарілих. Політична правотворчість виникає в межах правотворення, є його заключною частиною. Правотворчість, яка закінчується прийняттям законів отримала назву законотворчості. Її результатом є всі нормативно-правові акти. Вони з'являються внаслідок складної діяльності вищих державних, регіональних органів влади, органів місцевого самоврядування, трудових колективів [9, с. 123]. Політична правотворчість є різновидом соціальної правотворчості, а тому їй притаманні усі ознаки останньої: здійснюється державою, а також громадянським суспільством та його суб'єктами; полягає у створенні нових норм права або в зміні чи скасуванні чинних норм; набуває завершення в нормативно-правових актах; відбувається за правовим регламентом, тобто правовою нормативною процедурою. Основними принципами політичної правотворчості, як і правотворчості в загалі є демократизм, гуманізм, гласність, науковість, системність, законність і т. ін. [9, с. 124].

Отже, можна прийти до висновку, що основними політичними чинниками, що впливають на правотворчість, є регулювання самих політичних відносин. Окрім того, до чинників також належить діяльність вироблення та реалізації

політики, яка відображає прогресивні напрями, зміст та цілі розвитку суспільства. Однією з функцій політичної правотворчості є створення нових норм права або скасування чи зміна вже існуючих.

Висновки. Підсумовуючи проведений аналіз феномену правотворчості, варто відзначити, що сьогодні в науковому плані суттєво актуалізується питання переосмислення підходів до її розуміння. Вказане зумовлено:

- по-перше, подальшою деідеологізацією юридичної науки та її наукових результатів;
- по-друге, важливістю формування вітчизняних традицій наукових юридичних досліджень, заснованих на концептуальних підходах до розуміння правових явищ, в тому числі і правотворчості;
- по-третє, необхідністю узагальнення наявних наукових досліджень та винайдення комплексного інтегрованого підходу до характеристики правотворчості;
- по-четверте, важливістю врахування широкого спектру факторів, що зумовлюють здійснення правотворчості в сучасних умовах її функціонування;
- по-п'яте, принциповістю врахування засад паритетності державних та загальносоціальних інтересів, що потребує збалансування правотворчості за участю суб'єктів держави та громадянського суспільства, а також відображення у нормах права відповідного спектру потреб та інтересів.

Варто відзначити, що в сучасних умовах розвитку доктринального розуміння правотворчості, з одного боку, та практики правотворчості – з іншого боку, важливого значення набуває питання сприйняття правотворчості саме як особливого політико-правового феномену. Це зумовлено насамперед тим, що правотворчість не є штучною юридико-технічною діяльністю. Правотворчість перш за все є соціокультурним феноменом, що здійснюється відповідно до інтересів суспільства, держави тощо. Тому важливого значення для розуміння правотворчості відіграє поняття «політика», яка характеризує правотворчість з точки зору самостійної сфери та напрями діяльності, що: 1) визначає зміст творення права; 2) скеровує роботу відповідальних суб'єктів; 3) і саме головне – забезпечує поступовий, об'єктивно зумовлений розвиток правової системи, державності та громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гусаров С.М. Поняття та сутність правотворчості в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного уні-*

- верситету внутрішніх справ. 2015. № 3. С. 44-45. URL: <https://www.univd.edu.ua/science-issue/issue/872>.
2. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави та права. Київ, Кондор, 2005. 609 с.
 3. Мельничук С.М. Правотворча діяльність – провідна правова форма здійснення функцій держави: теоретико-прикладний аспект. *Інформація і право*. 2016. № 1(16). С. 5–8. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/272832>.
 4. Формування і розвиток правотворчості в умовах трансформації суспільства: монографія за ред. В.П. Плавича. Одеса : Фенікс, 2018. 348 с.
 5. Загурський Р.Р., Гриневич Т.П. Судова правотворчість: сутнісна характеристика. *Розвиток державності та права в Україні: реалії та перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 17–18 вересня 2021 р.). Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. С. 5–9.
 6. Стецик Н.В. Судова правотворчість: загальнотеоретична характеристика. *Часопис Академії адвокатури України*. 2010. № 3. С. 1–5.
 7. Сердюк І.А. Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «правотворчість». *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 2. С. 74–77.
 8. Козюбра М.І. Загальна теорія права: підручник / за ред. М.І. Козюбри. Київ : Ваїте, 2015. 392 с.
 9. Самуйлік М.М. Феномен політичної правотворчості. *Особливості та тенденції розвитку правотворчості в умовах трансформації суспільства*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. ОДАБА. Одеса: ОДАБА, 2015. С. 123-124.